

1980 р.

Цілісність та імплікативний порядок

«Таким чином, класична ідея подільності світу на різні, але взаємодіючі частини, втратила свою силу і актуальність.

Радше ми маємо сприймати Всесвіт як неподільне, нерозривне ціле. Поділ на частинки чи на частинки і поля — це всього лишень груба абстракція та апроксимація.

Відповідно, ми приходимо до порядку, який відрізняється від порядку Галілея та Ньютона — порядку неподільної цілісності».

«Отже, в остаточному підсумку було б хибним вважати... що кожна людська істота є незалежною актуальністю, яка взаємодіє з іншими людськими істотами та природою. Радше всі вони є проекцією єдиної сукупності».

У двох словах

Людський спосіб сприйняття окремих об'єктів та створення категорій — це ілюзія. Реальність, власне, є непорушною і неподільною, а всі феномени — це прості пертурбації єдиного цілого.

У тому ж ключі

Анрі Бергсон. «Творча еволюція» (с. 82)

Г. В. Ф. Гегель. «Феноменологія духу» (с. 166)

Томас Кун. «Структура наукових революцій» (с. 244)

Карл Поппер. «Логіка наукового дослідження» (с. 336)

Девід Бом

Девід Бом був одним із видатних фізиків-теоретиків XX століття, відомий завдяки теорії де Бройля — Бома та ефекту Ааронова — Бома, пов'язаних з часто парадоксальною поведінкою електронів. Теорія де Бройля — Бома висуває гіпотезу існування «прихованих змінних» у квантовій фізиці, які виявляють її нелокальну природу (тобто пов'язані частинки діють майже як двійники, попри величезні відстані між ними). Бом працював під керівництвом Роберта Оппенгеймера (відомого участю в розробці атомної бомби в Лос-Аламосі) та співпрацював із Альбертом Ейнштейном. Однак на його життя, в якому поєднувалися Схід і Захід, наука та метафізика, великий вплив справила дружба з Джидду Кришнамурті, індійським мудрецем і письменником, а також бесіди з Далай-ламою.

Бом був дуже вражений результатами лабораторних досліджень, які доводили, що розділені субатомні частинки можуть обмінюватись інформацією якимись шляхами, які неможливо пояснити передачею фізичних сигналів, що надходять зі швидкістю світла. Така миттєва (чи нелокальна) комунікація була однією з багатьох речей, які навели його на думку про те, що Всесвіт — це не порожнистий простір, котрий містить частинки матерії, а радше майже живий простір, наділений розумом. Космос краще розуміти як одне неподільне ціле, складовою якого є свідомість. Тільки людські органи чуття можуть сприймати абстрактно певні феномени, що створюють відчуття розділеності й автономності речей і розділеності розуму та матерії. Ці погляди розходилися з кодексом правил детерміністської фізики, але науці ще належить спростувати ідеї Бома.

Тоді як більшість фізиків радо занурюються у свою вузьку спеціалізацію, Бом був кривно зацікавлений у застосуванні своїх ідей. Він вважав, що більшість світових проблем виникає внаслідок думки, що кожна людина і річ відділені одна від одної. Це змушує нас захищатися від тих, кого ми сприймаємо як «інших», і розглядати людство як щось відокремлене від природи. Така широта мислення перетворила Бома на філософа, і його праця демонструє, як філософське мислення вступає в свої права, тимчасом як наука не в змозі розкрити сенс власних досліджень. Бом написав книгу «Цілісність і імплікативний порядок» для широкої аудиторії, і вона стала переконливою публікацією.

Новий погляд на Всесвіт

Бом вказує на те, що сприйняття Всесвіту як скупчення атомів три-валлий час здавалося дуже добрим поясненням реальності. Однак згодом теорія відносності та квантова фізика довели, що базовий рівень реальності не такий уже й простий. Справжні частинки настільки невлонні, що краще сприймати матерію як форму енергії, а не як скупчення крихтих частинок. За словами Бома, атом існує не як річ у собі, а як «неясно визначена хмара», яка дуже сильно залежить від свого оточення, зокрема від присутності спостерігача. Радше атом — це спрощення чи абстракція реальності, а не сама реальність. Частинку найкраще розглядати як «трубку світу», заявляв філософ, таку рухливу, що її можна назвати енергетичною точкою, а не об'єктом. Кожна частинка/трубка світу простягається крізь простір та має навколо себе поле, яке зливається з іншими полями.

З цього погляду Всесвіт — то не просто порожнистий космос, що містить якусь матерію; радше він схожий на об'єднане поле, в якому «немає ні розриву, ні поділу». Таким є уявлення Бома про «цілісність». Він наводить аналогію з малюнком на килимі: немає сенсу казати, що зображені на ньому квіти чи фігури є окремими об'єктами, адже вони, очевидно, є частиною килима.

Імплікативний та експлікативний порядки

Якщо перший аспект Бомової космології — це цілісність, то другий — то його уявлення про імплікативний (неявний) та експлікативний (явний) порядки. Експлікативний порядок — це, власне, все, що ми можемо сприймати завдяки своїм органам чуття, тобто «реальний світ». В експлікативному порядку речі існують у власній ділянці простору (та часу) окремо від інших речей. На противагу цьому імплікативний порядок існує поза простором та часом і містить зародки всього, що проявляється в реальному світі. Він охоплює все можливе. Інакше кажучи, порядок міститься в просторі та часі і тільки іноді знаходить своє вираження у формах експлікативного порядку. Саме імплікативний порядок є по-справжньому реальним і стабільним; експлікативний порядок — це особливий підвид цієї первинної реальності.

Як приклад Бом наводить краплю чорнила, впущену у великий контейнер з в'язкою рідиною. Якщо цей контейнер розкрутити на великій швидкості, то чорнило розчиниться в рідині і вона скаламутиться, але в разі розкручування в протилежний бік чорнило пускається в зворотний шлях за своїм круговим рухом у рідині та знову перетворюється на краплю. Таким чином, порядок його руху закладений у рідині, навіть якщо ми глянемо пізніше і нам здасться, що він зникає. Далі в своїй книзі Бом знову звертається до цього прикладу, щоби підкреслити: шлях чорнила в рідині — це імплікативний порядок, а його видиме перемішування — експлікативний порядок. Останній уможливлений завдяки взаємодії світла та нашого зору, мозку і нервової системи.

Як це пояснення стосується цілісності? Ціле, охоплюючи простір, час, свідомість, експлікативний та імплікативний порядки, — це частина того, що Бом називає «холономним рухом», чи «нерозривною та неподільною цілісністю». Але як розуміти той факт, що наш аналіз світу як сукупності атомних частинок насправді працює? «Холономний рух», або «закон цілісності», дає змогу об'єктам у Всесвіті здаватися автономними, навіть якщо насправді це не так. Кожна окрема річ чи подія, власне, є всього лишень аспектом

(візерунком на килимі, завихренням у річці), фактично невіддільним від цілого та нездатним до саморегуляції.

Розум і матерія

Який зв'язок між мисленням чи свідомістю та реальністю?

З практичних міркувань люди вже давно провели межу між незмінністю, стабільністю й «реальністю» речей і непостійністю та нереальністю розумових процесів. Та це було зроблено задля зручності, а не заради правди. Згідно з Бомовою концепцією «цілісності» і розум, і матерія виникають із потоку Всесвіту, тому немає сенсу розглядати мислення та реальність окремішньо. Це має серйозні наслідки для квантової фізики та концепції «об'єктивного спостерігача» в науці. Вчені вважають, що вони стоять окремо від того, за чим спостерігають, але якщо ви сприймаєте реальність як одну плинну мить, тоді об'єкт, спостерігача, інструмент спостереження та результати експерименту слід розглядати як частини одного й того самого феномена.

Тільки наші думки, що виникають у мозку та нервовій системі (назвемо це «его»), можуть культивувати відчуття відчуженості, сум'яття та хибної самовпевненості. Але ж ми маємо принаймні визнавати цю можливість бути відкритими до того, що може виявитися просто нашими власними проєкціями та хибними категоріями, на відміну від цілісності Всесвіту. Ось чому, як стверджує східна філософія, ми пізнаємо, що таке реальність, тільки коли спостерігаємо за своїми думками чи досягаємо стану «недумання» під час медитації. Ваш світогляд диктує вам ваше ставлення до світу. Якщо ви сприймаєте реальність у термінах окремих об'єктів, такою вона для вас і буде. Якщо ви сприймаєте її як неподільне ціле, то, звісно, це змінить ваше ставлення до інших форм життя та власної свідомості.

Звідки беруться інтуїтивне знання та творчість

Бом бачить чітку відмінність між мисленням, яке, природно, тісно пов'язане з пам'яттю, та «розумним сприйняттям», що може бути спалахом осяяння, під час якого ми усвідомлюємо, що весь наш хід

думок був хибним чи «обумовленим». Це абсолютно нове сприйняття, яке наче з'являється нізвідки. За його словами, превалює думка, що будь-яке сприйняття, яким би свіжим воно не здавалося, виникає в нейронах і синапсах головного мозку. Однак якщо сприйняття по-справжньому нове та необумовлене, воно не може виникати з банків пам'яті та досвіду, відкладеного в мозку. Воно виникає зі всесвітнього потоку свідомості, яка перевершує будь-яке окреме поєднання частинок та атомів у головному мозку.

Цілком можливо «дізнатися» щось через сприйняття, не маючи підґрунтя для знання у вигляді пам'яті чи механічного мислення; ми просто налаштовані на всесвітній потік (насправді ми завжди були його частиною). Те саме стосується справжньої творчості: ніхто ніколи не в змозі сказати, звідки виникла певна ідея. Творчість — це загадка, оскільки вона, в прямому сенсі, породжена не «нами», а виявляється результатом більшого потоку свідомості, частиною якого ми є. Бом наводить аналогію з радіоприймачем: коли він увімкнений, то сам по собі видає безглуздий фоновий шум. «Коли мислення функціонує само по собі, — пише він, — воно є механічним і нерозумним, оскільки наводить власний, зазвичай недоречний та негожий порядок, витягнутий з пам'яті». Тільки коли мислення налаштоване на певну частоту — частоту розумного порядку, — воно стає інструментом порядку та набуває сенсу.

Підсумкові коментарі

Попри те, що ми знаємо про квантову фізику, Бом зауважує, що вчені продовжують дотримуватися механістичного погляду на Всесвіт. Спочатку його утворювали атоми, згодом — електрони, а тепер — протони та кварки. Хоча Бом писав свої праці ще до введення в дію Великого адронного колайдера та пошуків бозона Хіггса, або «частки Бога», він вважав би це частиною тих самих пошуків базових складників Всесвіту. Але навіть теорія відносності вважає існування єдиної стабільної частинки ілюзорним: наприклад, Ейнштейн волів думати про Всесвіт як про поле. Тільки через свою вперту звичку в усьому знаходити «речі» ми весь час воліємо

розглядати Всесвіт як вмістилище, заповнене всілякою всячиною, тоді як космічний простір більше схожий на поле, сповнене потенціалів. Ось що каже про це Бом:

«Те, що ми називаємо порожнистим космічним простором, містить неймовірну кількість фонові енергії, а... матерія, наскільки ми знаємо, — це маленьке, «квантоване», хвилеподібне хвилювання на поверхні цього фону, схоже на крихітні брижі на плесі безкрайого моря, космос, який містить так багато енергії, радше повний, ніж порожнистий».

Бомову ідею про те, що Всесвіт — це одне плинне ціле, у філософії називають «нейтральним монізмом». Надзвичайно раціональний Бертран Рассел погоджувався з цією теорією та писав, що «весь дуалізм розуму та матерії... є помилкою; існує тільки один вид *матеріалу*, з якого створений світ, і цей матеріал називають розумовим за одних умов і фізичним — за інших».

Чи можемо ми тоді сказати, що окремих людей насправді не існує? Бом пише: «Було б цілковито хибно припускати... що кожна людська істота є незалежною актуальністю, яка взаємодіє з іншими людськими істотами та з природою. Радше всі вони є проекцією єдиного цілого». Ми й справді існуємо як окремі феномени, але тільки до того, як нас поглине більший потік. Ми ніколи не були по-справжньому роздільними; скоріш ми схожі на візерунки на килимі чи брижі на воді.

Девід Бом

Девід Бом народився у Пенсильванії в 1917 році. В дитинстві йому подобалося щось майструвати та винаходити. Його батьки були імігрантами з Угорщини та Литви, батько мав прибуткову меблеву крамницю. Бом навчався у Пенсильванському державному коледжі, згодом — у Каліфорнійському університеті в Берклі, де працював у Радіаційній лабораторії імені Лоуренса та був членом групи фізиків-теоретиків на чолі з Робертом Оппенгеймером. Водночас він брав участь у радикальній політиці, зокрема підтримував лігу молодих комуністів та рух проти призову до армії.

Оппенгеймер волів, щоби Бом працював у м. Лос-Аламос над створенням атомної бомби, але через студентську політичну діяльність йому не дали допуску. Натомість Бом почав викладати в Берклі, де отримав ступінь доктора філософії, хоча й не без складнощів: його дослідження передбачали роботу із засекреченими матеріалами, і йому відмовили в доступі до них. Після війни Бом отримав посаду в Принстонському університеті та працював разом із Альбертом Ейнштейном. Однак у 1950 році вчений постав перед Комісією сенатора Джо Маккарті щодо розслідування антиамериканської діяльності через його колишні комуністичні зв'язки, де відмовився свідчити проти своїх друзів і колег. Бома заарештували, і контракт із Принстоном було анульовано. Навіть після того, як в 1951 році його виправдали, він не зміг повернутися на колишню посаду. Бому запропонували викладати фізику в Університеті м. Сан-Пауло, і в 1951 році він опублікував свою «Квантову теорію» — класичний виклад традиційної копенгагенської інтерпретації квантової фізики.

У 1955 році вчений переїхав до Ізраїлю, де познайомився з Сарою Вульфсон, згодом вони побралися. Два роки по тому він став науковим співробітником Бристольського університету, де разом з іншим студентом відкрив ефект Ааронова — Бома, пов'язаний з дивною здатністю частинок «відчувати» магнітні поля. В 1961 році Бом обійняв свою останню посаду — викладача теоретичної фізики у Біркбеку (Лондонський університет), де тісно співпрацював із Безілом Хілі. Бом активно виступав на підтримку відкритої дискусії про завершення світових соціальних проблем (відомої як «діалог Бома»).

Інші праці Девіда Бома: «Причинність і випадковість у сучасній фізиці» (1961 р.); «Кінець часу» (1985, у співавторстві з Джидду Кришнамурті); «Свідомість, що змінюється» (1991 р.); «Неподільний Всесвіт» (1993, у співавторстві з Безілом Хілі). Книга Лі Ніколь «Головне про Девіда Бома» (2002 р.) містить передмову, написану Далай-ламою.

Помер учений у Лондоні в 1992 році.

2002 р.

Розуміння влади

«Фактичним критерієм для визначення, чи є певний учинок воєнним злочином, у Нюрнберзі був злочинний акт, який не здійснювався на Заході; іншими словами, якщо ви могли довести, що те саме чинили американці та британці, це вважалося законним захистом... І про все це заявлялося без недомовок; якщо ви читали книгу Телфорда Тейлора, американського прокурора на судових процесах, то він описує це саме так і ставиться до всього процесу дуже позитивно. Якщо це чинив Захід, то це не злочин; це було б злочином, якби його скоїли німці, але не ми».

«Попри те, що ви завжди чули, американська політика втручання не має нічого спільного з опором поширенню комунізму. Чому ми повсюди опиралися, то це незалежності, і на те є цілком розумна причина. Якщо країна почне приділяти увагу власному населенню, вона не приділятиме належної уваги першочерговим необхідностям американських інвесторів. Такі пріоритети є неприйнятними, тож такий уряд просто буде змушений піти».

У двох словах

У демократичних країнах влада придушує інакомислення, зловживаючи мовними визначеннями.

У тому ж ключі

Гаррі Франкфурт. «Про брехню» (с. 154)
Нікколо Макіавеллі. «Державотворець» (с. 268)
Платон. «Республіка» (с. 328)

Ноам Хомський

Ноам Хомський, можливо, найвідоміший сучасний філософ, але, власне кажучи, він лінгвіст. Популярність йому принесла книга «Синтаксичні структури» (1957 р.), яка спростовувала ідею про те, що наш розум — це чистий аркуш, натомість доводила, що ми маємо неврологічну схильність до мови (ось чому засвоюємо її так швидко). Але перелік провідних інтелектуалів світу Н. Хомський очолив саме завдяки своїм думкам з приводу політики, влади та ЗМІ.

Хто такий інтелектуал? Згідно з визначенням у тлумачному словнику це «людина, що має схильність до завдань, які потребують застосування інтелекту», але у ширшому соціальному сенсі інтелектуал — це той, хто відмовляється сліпо слідувати соціальним сценаріям, хто все піддає сумнівам. Класична праця Хомського «Фабрикація згоди» (1988 р.) розвіяла міф про неупереджені засоби масової інформації, показавши пресу частиною правлячих структур. Книга «Розуміння влади», яка вийшла у форматі запитань-відповідей і ґрунтується на розшифруванні семінарів та виступів філософа впродовж 1998–1999 років, пропонує всеохопну картину його мислення. Редактори книги Пітер Мітчелл і Джон Шоффель зауважують: «Те, що відрізняє [його] політичне мислення — це не якась нова ідея роману чи одна засаднича думка. Насправді політичні погляди Хомського беруть початок у концепціях, які відомі впродовж століть. Радше великий внесок Хомського полягає у володінні велетенською кількістю фактів і його вражаючому вмінні викривати, випадок за випадком, механізми та способи обману з боку впливових інституцій у сучасному світі». І справді, книга має допоміжну веб-сторінку з сотнями сторінок зауважень і посилань на реальні урядові документи. На противагу своїй репутації

конспіролога Хомський завжди прагнув змусити людей покладатися на власний розум.

Книга «Розуміння влади» розкриває нам очі на багато звичних речей. Оскільки її проблематика надзвичайно широка, розглянемо тільки теми, що становлять першу частину цієї праці.

Політична мова

Н. Хомський починає з дискусії про використання та зловживання мовою з метою приховування несправедливих учинків.

Він вказує на відмінності між словниковим значенням слів і сенсом, яким їх наділяють в «ідеологічній війні». Наприклад, «тероризм» — це щось, чим займаються тільки якісь окремі люди. Ще одне слово, яким часто зловживають, — це «захист». «Я ніколи не чув, щоб країна зізналася, що вона здійснює акт агресії, — зауважує Хомський. — Вони завжди когось “захищають”». І ЗМІ ніколи в цьому не сумніваються. Так, наприклад, жодне велике видання не піддало сумніву те, що Сполучені Штати «захищають» Південний В'єтнам, тоді як насправді вони його атакували. «Захист» стає оруеллівським терміном, що має зовсім протилежне значення. «Терміни політичного дискурсу, — підкреслює філософ, — підібрані таким чином, щоб ніхто над ними не замислювався». Хомський стверджує, що прагнення Америки зобразити себе країною, яка підтримує демократію в усьому світі, є ілюзією; насправді вона підтримує тільки ті демократії, котрі їй подобаються. Наприклад, через те, що за сандіністів бізнес не відігравав великої ролі в долі Нікарагуа, з погляду США це була несправжня демократія і її слід було ліквідувати. Філософ порівнює цей випадок із Сальвадором та Гватемалою. Урядами цих країн керували військові задля вигоди місцевих олігархів (землевласників, багатих бізнесменів і професіоналів), інтереси яких були пов'язані з інтересами Сполучених Штатів:

«Не має значення, що вони висаджують у повітря редакції незалежних газет, ліквідовують політичних опонентів та масово вбивають десятки тисяч людей і ніколи не влаштовують нічого, що хоча б віддалено нагадувало вільні вибори, — усе це не має жодного значення. Їх називають «демократіями», оскільки ними керують потрібні люди;

якби потрібні люди ними не керували, вони не були б "демократіями"».

Реальна влада

Ноам Хомський не просто критикує уряд. Він зауважує:

«У нашому суспільстві реальна влада зосереджена не в політичній системі, а в системі приватної економіки: саме там ухвалюються рішення про те, що виробляти, скільки виробляти, що споживати, куди інвестувати, хто має роботу, хто контролює ресурси, і так далі, і тому подібне».

Поки стан справ саме такий, реальної демократії не буде, тому що капітал сконцентрований у руках кількох людей, а не багатьох, а центральне становище в нашому суспільстві посідають гроші, а не власне сама політична влада. Сьогодні наша економіка і є нашим суспільством, тому нею керують за принципом «давайте зробимо багатих щасливими».

Сам Н. Хомський відносить себе до класичної лібералістської традиції, що, як він нам нагадує, сформувалася до виникнення капіталізму і зосереджувалася на «праві людини обирати собі роботу та на потребі у вільній творчій діяльності — для людської свободи і креативності». З цієї причини наймана праця за сучасного капіталізму має вважатись аморальною. Якщо ви не можете обирати собі роботу, то стаєте найманим рабом.

Економіка ніколи не формується з орієнтацією на те, що є найкращим для людей, які насправді працюють, стверджує Хомський. Вона формується заради самого капіталу. Це не означає, що він прагне націоналізації промисловостей, оскільки при цьому влада просто перейде до рук державної бюрократії. Натомість філософ виступає за сумісне володіння підприємствами та за контроль капіталу в ринковій системі. Лише коли це станеться, демократія пошириться на економіку. А доки цього немає, «політична влада [людей] завжди залишатиметься дуже обмеженою».

Н. Хомський на багато років випередив рух «Ок'юпай», коли зауважив, що «близько половини населення думає, що урядом править «кілька великих цабе, які піклуються про самих себе»... люди або знають, або їх можна швидко переконати в тому, що вони не беруть участі в політичному процесі, що політику творять впливові зацікавлені сили, в яких з ними немає нічого спільного». Говорячи про навколишнє оточення, Хомський відзначає суперечність між бажаннями людей зберегти та поліпшити своє життя і прагненням до прибутків, яким керуються корпорації: «Головний виконавчий директор компанії *General Electric*... його робота полягає в тому, щоб збільшити прибуток і ринкову частку, а не в тому, щоб забезпечити збереження довкілля чи гарантувати гідне життя своїм працівникам. Такі цілі просто конфліктують між собою».

Усе-таки філософ знаходить підстави для оптимізму: попри те, що ЗМІ намагаються відбілити реальність та уявлення політики корпораціями, люди насправді все ще вельми скептично ставляться до еліт і традиційних комерційних та владних інтересів. Позбавлення ілюзій не є прерогативою ліваків, на думку Хомського. Цим можуть займатися будь-які сили чи групи, здатні до мобілізації, зокрема евангелісти, захисники довкілля та, як свіжий приклад, учасники руху «Ок'юпай» і члени «Чайної партії».

Залежні держави

Незважаючи на риторику про розширення свободи по всьому світі, Хомський стверджує, що реальна мета американської зовнішньої політики полягає в тому, щоб якомога більше країн були залежними від Сполучених Штатів. Філософ говорив про це ще двадцять років тому, але те саме можна сказати і про сучасний Китай та його спроби «купити» такі країни, як Непал, що межує з ним, та безліч багатих на ресурси африканських держав. Великі держави протидіють незалежності маленьких держав, оскільки ті можуть приділяти більше уваги добробуту своїх громадян замість того, щоб впроваджувати політику, яка слугує інтересам великих країн. Зовнішня політика США розроблена для задоволення потреб американських інвесторів, стверджує Н. Хомський, тож якщо

будь-який іноземний уряд вживає заходів, які ставлять його громадян на перше місце, «такий уряд просто буде змушений піти».

Америка наполягає, щоб країни, які розвиваються, відкривали свої ринки для інших держав. Хомський вказує, що «за всю історію людства не існувало жодної економіки, яка розвивалася би без інтенсивного державного втручання, такого як високі протекціоністські тарифи та субсидії тощо. Фактично все, чому ми перешкоджаємо в країнах третього світу, є *необхідною умовою* для розвитку всіх інших країн».

Внутрішня політика

Ноам Хомський переконаний, що всі заходи зовнішньої політики спрямовані на вирішення внутрішніх завдань. Але що ж захищають органи влади? Він наводить за приклад розквіт більшовицької влади в Росії. Ніхто всерйоз не стверджував, що більшовики здійснять напад на Сполучені Штати. Радше всі побоювалися, що ідеї більшовиків інфікують американську внутрішню політику. Лише після російської революції Державний секретар США Роберт Лансінг застеріг президента Вілсона, що більшовики «звертаються із закликом до пролетарів усіх країн, неписьменних і розумово відсталих, які самою лише своєю кількістю можуть узяти контроль над урядом». Іншими словами: вищі верстви суспільства передбачали, що американці вже самі думають про революцію і повстають, тому їх слід поставити на місце. У відповідь вони надіслали війська до Росії та почали пропагувати в своїй країні антикомуністичну ідеологію, називаючи її «червоною загрозою», щоби дискредитувати більшовизм як антиамериканську ідеологію. «Війна проти тероризму» недавніх часів може розглядатись як ще один її прояв, у якому громадянські права обмежуються задля боротьби із загрозою (цілком, можливо, перебільшеною).

Н. Хомський вказує на контраст між величезними бюджетами, що виділяються на захист, і мізерними витратами на навчання та охорону здоров'я. На його думку, причина такого перерозподілу полягає в тому, що соціальні витрати «підвищують небезпеку демократії». Якщо витрачати більше грошей на лікарні та школи, цілком очевидно, що це вплине на людей у зоні їхнього проживання і вони

захочуть брати участь в ухваленні рішень. З другого боку, кошти, витрачені на бомбардувальники-невидимки, не викликають жодних запитань, адже це не чинить прямого впливу на життя людей і пересічний громадянин нічого не тямить у військовій авіації. «А оскільки одна з головних цілей соціальної політики, — зауважує Хомський, — полягає в тому, щоби підтримувати пасивність населення, можновладці воліють позбутися всього, що заохочує громадян брати участь у плануванні, тому що участь народу загрожує монополії на владу, яка належить бізнесу, і таким чином стимулює створення громадських організацій та мобілізує людей, що, можливо, призведе до перерозподілу прибутків, і так далі».

Витрати імперіалізму компенсують громадяни, сплачуючи податки, але прибутки імперіалізму отримують багатії. Отже, пересічна людина просто не отримує вигоди від імперіалістичної зовнішньої політики, але платить за неї шалені гроші.

Підсумкові коментарі

Прочитавши твори Ноама Хомського, дуже важко зберегти колишнє ставлення до політики та засобів масової інформації, але було б хибним розглядати ці книги винятково як напад на Сполучені Штати. Корупційна природа влади універсальна, і де б ви не мешкали, вам на думку спадуть місцеві приклади корупції. Розуміння влади — це не просто знання того, що зробила певна країна, корпорація чи установа, а чітке уявлення про те, що вони б чинили, якби не зазнавали перевірок і тиску громадськості. Але якби Америка була такою всемогутньою, невже Хомського самого не змусили би замовчати після всіх його нападок на її можновладців? Філософ відповідає на це, що він — білий чоловік, а білих чоловіків на сучасному Заході вважають недоторканими. Убивство білого наробить багато галасу, тож тільки зашкодить традиційним групам впливу.

Часто, коли людина зізнається вам, як багато вона не знає, це є ознакою видатного розуму, а Хомський невтомно вказує на слабку переконливість наукових пояснень ситуації у сучасному світі, зокрема коли йдеться про складні фактори, такі, як людські вчинки та мотивація. Враховуючи песимістичний погляд філософа на владу,

він має на диво оптимістичний погляд на майбутнє. Хомський не погоджується з соціологами, які стверджують, що люди схильні до егоїзму, і зауважує, що «якщо подивитися на результати людської природи, ви все побачите ... ви побачите неймовірну самопожертву, дивовижну хоробрість, єдність, ви побачите деструктивність».

Завжди існує можливість повернути назад будь-які досягнення, але загалом Ноам Хомський бачить прогрес. Тепер неприпустимо ставитися до людей як до предметів чи засобів досягнення мети («ще зовсім недавно рабство вважалося цілком нормальним»), і навіть якщо владні структури підтримують свободу, самовизначення та людські права лише на словах, принаймні ці ідеали є загальноновизнаними.

Ноам Хомський

Н. Хомський народився у Філадельфії в 1928 році. Його батько емігрував із Росії і був видатним єврейським ученим. Десятирічним хлопчиною Хомський написав статтю про загрозу фашизму після громадянської війни в Іспанії, а в 12–13 років вважав себе анархістом. У 1945 році він вступив до Пенсильванського університету, де познайомився з видатним лінгвістом Зелігом Гаррісом. У 1947-му Хомський вирішив сам стати лінгвістом, а в 1949-му одружився з лінгвісткою Керол Шац.

Упродовж 1951–1955 років він був аспірантом у Гарварді, де захистив дисертацію, згодом опубліковану під заголовком «Логічна структура лінгвістичної теорії». У 1955 році вчений отримав посаду викладача в Массачусетському технологічному інституті, відтоді читав там курси лекцій. У 1965-му Хомський організував громадський комітет, який закликав відмовитися від сплати податків на знак протесту проти війни США у В'єтнамі. Це принесло йому публічне визнання. Чотири роки по тому філософ видав свою першу книгу про політику — «Американська міць та нові мандарини» (1969 р.).

Інші праці Ноама Хомського: «Політична економіка людських прав» (1979, у співавторстві з Едвардом С. Германом); «Стримуюча демократія» (1991 р.); «Держави і перспективи» (1996 р.); «Невдалі держави» (2006 р.). У 2001 році вийшла кіноверсія книги Н. Хомського «Мова і політика».